

انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی

رویکرد اجتماع محور

راهنمای مداخله‌های محله‌ای
ویژه‌ی تسهیلگران و فعالان برنامه‌های اجتماع محور

نویسندگان:

دکتر ابوالفضل وطن پرست

زهرا اصفهانی

فاطمه خزایی پارسا

سرشناسه	وطن پرست، ابوالفضل
عنوان و نام پدیدآور	رویکرد اجتماع محور: راهنمای مداخله های محله ای ویژه تسهیلگران و فعالان برنامه های اجتماع محور نویسندگان ابوالفضل وطن پرست، زهرا اصفهانی، فاطمه خزاییلی پارسا.
مشخصات نشر	تهران: سازمان بهزیستی کشور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۲۲۴ ص: مصور.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۵۶۹-۴۳-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۶۹-۲۲۴.
موضوع	خدمات اجتماعی جامعه محور - ایران - - دستنامه ها
موضوع	Community-based social services--Iran--Handbooks, manuals, etc
موضوع	محله ها - ایران - - برنامه ریزی - عوامل انسانی
موضوع	Neighborhood planning - Iran - Human factor
شناسه ده	اصفهانی، زهرا، ۱۳۴۳ -
شناسه افزوده	خزائیلی پارسا، فاطمه، ۱۳۳۰ -
شناسه افه	سازمان بهزیستی کشور
رده بندی کنگره	۹۱۳۹۵ HV ۴۱/۶
رده بندی دی بی	۳۶
شماره کتابشناسی ملی	۴۲۲۰۱۸۴

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

رویکرد اجتماع محور

نویسندگان:	دکتر ابوالفضل وطن پرست، زهرا اصفهانی
ناشر:	فاطمه خزاییلی پارسا
اجرا:	سازمان بهزیستی کشور
طراح جلد:	اداره کل روابط عمومی و امور بین الملل
ویراستار:	حنانه فرخسروی
صفحه آرا:	علیرضا سلطانی
تصویر گر:	علی اسمی خانی
چاپ اول:	آتوسا مشعشعی
شمارگان:	۱۳۹۵
قیمت:	۲۰۰۰ نسخه
	اهدایی

فهرست

۱۰	مقدمه
۱۲	پیشگفتار
۱۴	سپاسگزاری
۱۶	چگونه: این راهنما استفاده کنیم؟
۱۸	مقدمه: برنامه ریزی

فصل اول: رو بردار اجتماع محور چیست؟

۲۱	اجتماع محور چیست؟ و چه چیزی نیست؟
۲۷	اهداف رویکرد اجتماع محور
۳۱	اقتدار افزایی
۳۲	ارتقای کیفیت زندگی و کاهش شدت اهداف غایی برنامه های اجتماع محور
۳۴	عوامل افزایش احتمال اعتیاد در ممتد:
۳۶	خلاصه ی فصل

فصل دوم: مبانی اجتماع محور

۴۳	مشارکت در توسعه ی محلی، تعاریف و اصول
۴۵	گستره (سطوح) مشارکت
۴۹	موانع مشارکت و اصول تسهیل فرایندهای مشارکتی
۵۱	نقش و جایگاه سرمایه ی اجتماعی در رویکرد اجتماع محور
۵۳	کار داوطلبانه، تولید ارزش در فرایند اجتماع محور
۵۵	مشارکت، اقتدار افزایی و ارتقای کیفیت زندگی در فرایند اجتماع محور
۵۷	خلاصه ی فصل

فصل سوم: فرایند مداخله ی اجتماع محور، یک نگاه کلی

۶۲	طراحی عمومی یک فرایند مداخله ی اجتماع محور
۶۳	گام های اصلی در فرایند مداخله اجتماع محور
۶۵	برنامه ریزی اجتماع محور چیست؟
۶۹	سر رشته ی امور به دست چه کسانی است؟

۷۰	تسهیلگر محله ای کیست؟
۷۲	کارشناسان دولتی چه نقشی در فرایند ایفای می کنند؟
۷۳	مفهوم عمومی تسهیلگری
۷۴	جایگاه تسهیلگری در طیف مشارکت
۷۵	برخی از مهم ترین ویژگی ها و توانایی های تسهیلگر اجتماع محور
۷۸	جمع بندی
۸۰	خلاصه ی فصل

فصل چهارم: امکان سنجی برای موفقیت انتخاب اجتماع برای آغاز برنامه

۸۳	امکان سنجی اولیه، اول کلی
۸۹	ارزیابی وضعیت برای انتخاب اجتماع
۹۴	خلاصه فصل

فصل پنجم: ورود به اجتماع؛ یک گام اساسی

۹۸	گام های اصلی در ورود به اجتماع محله
۹۹	کلیدهای لازم ورود به اجتماع
۱۰۱	چه زمانی می توانیم بگوییم به یک اجتماع وارد شده ایم؟
۱۰۲	اعتمادسازی
۱۰۵	روش های اعتمادسازی در اجتماع محلی
۱۰۷	سطوح اعتماد و شبکه ی اعتماد
۱۰۹	نشانه های ورود به اجتماع
۱۱۰	خلاصه ی فصل

فصل ششم: تشکیل تیم داوطلب و آموزش

۱۱۵	تیم سازی و اصول کار تیمی
۱۱۵	ویژگی های اصلی در تعریف گروه
۱۱۷	تحول گروه
۱۲۰	کار تیمی
۱۲۰	تیم سازی
۱۲۱	رهبری تیم اجتماع محور

۱۲۲	آموزش تیم اجتماع محور
۱۲۲	پایداری تیم اجتماع محور
۱۲۴	شکل گیری سازمان اجتماع محور یا سام
۱۲۴	روند ارتقای تیم اجتماع محور به سازمان
۱۲۷	خلاصه فصل

فصل هفتم: جلب مشارکت و همکاری ذینفعان

۱۳۲	ذینفعان: نامه اجتماع محور چه کسانی هستند؟
۱۳۵	ملاقات با تأثیرگذاران برای رسیدن به اجماع
۱۳۷	چه گونه ذینفعان تعهد باقی می مانند؟
۱۳۸	خلاصه فصل

فصل هشتم: ارزیابی محلی و تحلیل وضعیت

۱۴۲	ارزیابی جامعه محلی چیست؟
۱۴۳	ابعاد جمع آوری اطلاعات:
۱۴۳	نیازسنجی
۱۴۴	دارایی سنجی
۱۴۸	انواع داده ها و روش های جمع آوری آن ها
۱۴۸	روش های کمی و کیفی جمع آوری داده ها
۱۵۰	فنون جمع آوری اطلاعات در روش های کیفی
۱۵۳	تحلیل و اولویت بندی مشکل
۱۵۵	عوامل خطر ساز و محافظ
۱۵۷	عناصر اصلی تحلیل SWOT
۱۵۹	خلاصه فصل

فصل نهم: تدوین و اجرای طرح های اجتماع محور

۱۶۳	طرح (پروژه) اجتماع محور چیست؟
۱۶۵	اصول کلی در تدوین طرح اجتماع محور
۱۶۶	طرح (پروژه) چیست؟
۱۷۴	یافتن حامیان مالی و اجرایی برای طرح های اجتماع محور

۱۷۴	منابع اصلی تجهیز منابع عبارتند از
۱۷۸	مدیریت طرح اجتماع محور
۱۷۹	خلاصه‌ی فصل

فصل دهم: پایش و ارزیابی فرایند مداخله‌ی اجتماع محور در مقیاس کلان

۱۸۵	پایش
۱۸۶	ارزیابی نتایج
۱۸۷	شاخص
۱۸۹	انواع شاخص‌ها
۱۹۰	طرح پایش و ارزیابی
۱۹۳	خلاصه‌ی فصل

فصل یازدهم: اصول خروج از اجتماع محلی

۱۹۸	ضرورت خروج تسهیلگر از اجتماع محلی
۱۹۹	چه زمانی باید به خروج فکر کنیم؟
۲۰۰	اصول خروج از اجتماع
۲۰۴	موانع خروج از اجتماع
۲۰۷	خلاصه‌ی فصل

فصل دوازدهم: مستندسازی فعالیت‌های اجتماع محور

۲۱۰	اصول کلی مستندسازی
۲۱۱	قالب‌های آرایه مستندات
۲۱۲	گزارش چیست و گزارش نویسی به چه معنی است؟
۲۱۳	مراحل تهیه‌ی یک گزارش
۲۱۴	ساختار گزارش
۲۱۵	ثبت و بایگانی اطلاعات
۲۱۶	چه کسانی و چه زمانی از گزارش‌ها و ثبت آن‌ها استفاده می‌کنند؟
۲۱۹	درس آموخته‌ها
۲۲۱	خلاصه فصل
۲۲۳	منابعی برای مطالعه بیشتر

رفاه اجتماعی در تعریف، به هر گونه اقدام، از سیاست‌گذاری تا ارائه‌ی خدمات با هدف کاهش برآمده‌ی شکلات اجتماعی گفته می‌شود. طی دهه‌های اخیر با تغییر مفهوم رفاه از مفاهیم کاملاً عینی و اندک به سمت آموزش، اشتغال و... به مفاهیم ذهنی مانند احساس رضایت‌مندی مردم، رویکردهای سیاه‌ی و آرایه‌ی خدمات نیز تغییر کرده‌اند. احساس رضایت هم با مشارکت مردم در تمامی وجوه اصلی، شرکت، یعنی سهیم شدن در قدرت و اختیارات، نظارت بر سرنوشت خویش و دست‌یابی فرصت‌های پیشرفت برای همه‌ی افراد به‌ویژه افراد طبقات آسیب‌پذیر جامعه حاصل می‌گردد. این رابده زمینه‌ی اعتماد متقابل بین مردم و نیز بین مردم با دولت را فراهم می‌کند و نتیجه‌ی آن 'حاصل‌داری' سرمایه‌ی اجتماعی در جامعه است و سرمایه‌ی اجتماعی نیز متقابلاً اعتماد ساز خواهد بود.

در توسعه‌ی اجتماعی بر ارتباط بین مشارکت و نگاه در جامعه تأکید می‌شود، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بین هنجارهای مشارکتی و اعتماد اجتماعی با احساس رفاه اجتماعی رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

سازمان بهزیستی کشور با عنایت به اسناد بالادستی سیاست‌های وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی جهت محقق ساختن رفاه اجتماعی و پیش‌برد برداری توسعه‌ی توسع‌ی ((توسعه‌ی الگوهای اجتماع محور در آرایه‌ی خدمات سازمان)) و ((گسترش آراسته مردم در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها)) بر استفاده از رویکرد اجتماع محور در پیش‌گیرنده آسیب‌های اجتماعی بالاخص اعتیاد تأکید دارد.

در رویکرد اجتماع محور، مردم آزادانه و آگاهانه تصمیم می‌گیرند موضوعات موثر بر ارتقای کیفیت

زندگی خودشان را انتخاب و برای بهبود شرایط زندگی خود تلاش کنند. سازمان ها و نهادهای مردم اجتماع اعتماد دارند و باور به حق مردم در تصمیم گیری، انتخاب و در دست گرفتن سر رشته ی امور زندگی خودشان، اصل است. این بینش در آرایه ی خدمات بسیار زیادی کاربرد دارد اما در مسایل پیچیده و چندوجهی، اجتماع به مثل اعتیاد جایگاهی ویژه تر پیدامی کند. لذا اعتقاد ما در سازمان برای این است که رویکرد اجتماع محور، سارکتی در کاهش بروز و شیوع اعتیاد، ایجاد حس اعتماد اجتماعی و افزایش سرمایه ی اجتماعی نقش به زایفا خواهد کرد.

در پایان از پیش کسوتانی که این کرد، بن و مترقی را وارد سازمان بهزیستی کردند، همکارانم در استان های کشور و گروه های مردم که در حاشیه ی زمینیه ی رشد برنامه ی پیشگیری اجتماع محور از اعتیاد را فراهم کرده اند قدردانیم. من از جناب آقای دکتر مجید رضا زاده رییس محترم مرکز توسعه ی پیشگیری، جناب آقای حسن روشن پژوه معاون محترم معاونت پیشگیری و درمان اعتیاد و سرکار خانم زهرا اصنهایی کارشناس محترم برنامه ی پیشگیری اجتماع محور از اعتیاد در محلات شهری و روستایی تشکر می کنم که با مدیریت، حمایت های علمی و اجرایی زمینه را برای تدوین این کتاب راهنما فراهم کردند. هم چنین از مدیر تالیف، گروه نویسندگان و مشاوران سپاسگزارم که با تلاش خویش کوشش با استفاده از تجارب ده ساله ی اجرای این برنامه در کشور و دانش به روز پیش گیری از اعتیاد، رویکرد اجتماع محور محتوایی بومی شده را به فعالان و تسهیلگران این حوزه ارایه کنند.

دکتر انوشیروان محسنی بندپی

معاون وزیر و رئیس سازمان بهزیستی کشور

پیشگفتار

ضرورت تدوین یک راهنمای جامع و جدید برای فعالیتهای اجتماع محور از آنجائیکه می شود که مسندهات موجود برای ساماندهی و هدایت این فعالیتها با اندازه و گستردگی کار تناسب ندارند. گروه های اجتماع محور در اکثر نقاط شهری و روستایی کشور و در محیطهای گوناگون از محله ها، محیط های کار تا دانشگاه ها شکل گرفته اند و در برخی از این جوامع، تیم های فعال در حال پی گیری برنامه های ندرین شده هستند اما دستورالعمل ها و راهنمای کار در حد فعالیت های آغازین ابتدای دهه های هشتاد و نود میلادی باقی مانده است. مستندات پراکنده که از طرف سازمان های مختلف تولید و منتشر شده با یکدیگر سازگار نیست و ملایاتی برنامه های اجتماع محور در سازمان بهزیستی تفاوت های مهم داشت. بنابراین ضرورت تدوین راهنمایی تازه بر اساس شرایط موجود در معاونت پیشگیری و درمان اعتیاد بهزیستی کشور در توافقی جمعی کارشناسان و مدیران قرار گرفت. اما نکته مهم تر چیز دیگری بود. یکی یک دینیه پر ماجرا، تجربه ی میدانی شگفتی از فعالیت های اجتماع محور در کشور ما و به ویژه در بخش های مختلف سازمان بهزیستی کشور شکل گرفته است. این تجربه ها گاه مشابه بیش تر تجربیاتی است که در سایر مکان های جهان به دست آمده است. اما بخشی از آنها رنگ و بوی ویژه ی بوم و فرهنگ مردم ما دارد. تنوع فرهنگی و زبانی پویایی که در کشور ما وجود دارد، فعالیت های اجتماعی و بهریر فعالیت های اجتماعی از جنس اجتماع محور را که با مفاهیمی چون مشارکت و اقتدارافزایی آمیخته است را از ارزش های نوین هم چون تسهیلگری اجتماعی استفاده می کند، گاه با چالش هایی جدی روبرو می کند. شیوه های تعامل دولت با مردم و نهاد های مردمی، دغدغه ها و حساسیت ها، هیجان ها و ناامیدی ها، نحوه ی کار گروهی و مشارکت، تعارض ها و شیوه های مواجهه با آنها، همگی آمیخته به فضایی سراسر برآنی است. سوء برداشت ها و سوء مدیریت ها و سوء استفاده ها نیز رنگ و بویی بومی دارند همان گونه که موفقیت ها و دست آورده ها شکل و شمایل یی یگانه و هم این جایی به خود گرفته اند.

مرور ادبیات موضوع نشان می‌دهد که در کلیات، جوامع محلی در ایران ونحوه‌ی کار اجتماع محور در آن‌ها بسیار شبیه سایر جوامع انسانی هستند. اما در فضای جزییات و جریان‌های خرد، بخش‌های دوست‌داشتنی و گاه ناراحت‌کننده فرهنگ‌های ایرانی در گوشه گوشه کار دیده می‌شوند. بنابراین به نظر می‌رسد برای پیش برد مناسب برنامه‌های اجتماع محور مبتنی بر تجربه‌های بومی، باید تولید محتواهایی متناسب با شرایط خودمان را شروع کنیم. البته تاکید می‌کنم که این فکر به معنای افتادن در تله‌ی خود بزرگ‌سالان و خرد را یک‌سر متفاوت دیدن نیست. بدیهی است منبع اصلی تولید این محتواها مجموعه‌ی دانش بشری است که بخش اعظم آن از منابع بیرونی می‌آیند. بلکه منظور پاشیدن رنگی است که نشان‌دهنده‌ی مادر کجای جهان مشغول کار هستیم. این کار می‌تواند آغاز یک حرکت باشد. گامی تازه در برنامه‌های اجتماع محور در سرزمین عزیزمان ایران. اگر گام نخست را گام ترجمه، تجربه‌اندوزی و آغازگری بدانیم، این کار می‌تواند گام پرورش فرهنگ اجتماع محور ایرانی باشد.

شایسته است در همین گفتار از تلاش پی‌گیرانه‌ی مددانه صاحب نظران، پیشکسوتان، فعالان عرصه اجتماع محور و همکاران ارجمندم در سراسر کشور از آغاز تا کنون قدردانی کنم. آنان که در برداشتن گام‌های پیشین و هم این گام، همدلانه سازمان‌یافته شدند. به ویژه گروه نویسندگان، مشاورین و سایر مشارکت‌کنندگان در تدوین این اثر ارزنده. باشد که این راه را و پایمردی در این مسیر ما را به آرمان‌های متری و متعالی خویش برساند.

دکتر محسن اردشیر بیژوه
معاون پیشگیری و درمان اعتیاد

